

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-4>

УДК 331.5

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

LABOR MARKET OF UKRAINE: CURRENT TRENDS

Андрейцева Ірина Анатоліївнакандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0337-4107>**Andreitseva Iryna**

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

У статті узагальнено поняття «ринок праці». Досліджено сучасний стан ринку праці України. Проведено структурно-динамічний аналіз впливу факторів на кон'юктуру ринку. Представлено динаміку зайнятості за сферами діяльності, професійними групами, встановлено її спад на 17%, зростання частки зайнятих сфери послуг, зумовлених процесами деіндустріалізації. Виявлено чинники зростання безробіття та неформальної зайнятості. Рівень безробіття зріс до 9,5%, неформальна зайнятість склала третину формального сектору. Оцінено попит і пропозицію на ринку праці. Розглянуто ефективність оплати праці в динаміці, за видами економічної діяльності, виявлено значну пауперизацію населення внаслідок зниження доходів. Рівень мінімальної зарплати не достатній для виконання функцій: відтворення робочої сили, стимулювання праці та підвищення рівня життя працівників. Зроблено висновок про неефективну модель ринку праці України.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, робоча сила, неформальна зайнятість, зовнішня міграція, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата.

В статье обобщено понятие «рынок труда». Исследовано современное состояние рынка труда Украины. Проведен структурно-динамичний аналіз впливу факторів на кон'юктуру ринку. Представлена динаміка зайнятості по сферам діяльності, професійними групами, встановлено її спад на 17%, зростання частки зайнятих сфери послуг, обумовлених процесами деіндустріалізації. Виявлені фактори зростання безробіття та неформальної зайнятості. Рівень безробіття зріс до 9,5%, неформальна зайнятість склала третину формального сектору. Оцінено попит і пропозицію на ринку праці. Розглянуто ефективність оплати праці в динаміці, за видами економічної діяльності, виявлено значну пауперизацію населення внаслідок зниження доходів. Рівень мінімальної зарплати не достаточний для виконання функцій: відтворення робочої сили, стимулювання праці та підвищення рівня життя працівників. Зроблено висновок про неефективну модель ринку праці України.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, рабочая сила, неформальная занятость, внешняя миграция, прожиточный минимум, минимальная заработная плата.

In the context of globalization, the formation of the information society, the study of processes characteristic of the labor market of Ukraine is especially relevant. The labor market as an important element of a market economy involves taking into account the interests of employers and employees through the supply and demand of labor. The state of the labor market is determined by the influence of a number of factors on its situation. Therefore, the analysis of the labor market in Ukraine is an urgent problem and needs research. The purpose of the article is to analyze the modern labor market of Ukraine, the factors of negative impact on the efficiency of its operation. The methodological and informational basis of the study are the articles of scientists who cover the issues of statistical evaluation of the labor market, its elements, materials of periodicals, Internet resources on these issues. During the study, methods of systematic and logical analysis, the method of generalization of information, comparative analysis, structural and dynamic analysis were used, as well as the method of visualization of information using graphs and tables. The article summarizes the concept of "labor market". The current state of the labor market of Ukraine is studied. A structural and dynamic analysis of the impact of factors on market conditions. The dynamics of employment by spheres of activity, professional groups, its decline by 17%, the growth of the share of employed in services caused by deindustrialization processes are presented. Factors of rising unemployment and informal employment have been identified. The unemployment rate rose to 9.5%, with informal employment accounting for a third of the formal sector. Demand and supply in the labor market are estimated. The efficiency of wages in the dynamics, by type of economic activity, considered a significant increase in population due to declining incomes. The level of the minimum wage is not sufficient to perform the functions of reproduction of the labor force, stimulation of labor and

improvement of living standards of workers. The study gives grounds to claim that in Ukraine an inefficient model of the labor market has been formed, namely: reduction of the employed population, increase of the registered unemployment rate according to the ILO methodology; reducing the workload of registered unemployed per vacancy, which is explained by the growth of external migration. For an objective view of the situation, when conducting a statistical analysis, it is necessary to take into account the full range of factors that affect the domestic labor market.

Keywords: labor market, employment, unemployment, labor force, informal employment, external migration, subsistence level, minimum wage.

Постановка проблеми. За умов глобалізації, формування інформаційного суспільства особливо актуальними є вивчення процесів, характерних для ринку праці України. Ринок праці як важливий елемент ринкової економіки передбачає врахування інтересів роботодавців і найманих працівників через попит і пропозицію праці. Стан ринку праці визначається впливом низки факторів на його кон'юктуру. Проаналізуємо ситуацію на ринку за чинниками задоволеного і незадоволеного попиту, через дослідження рівня зайнятості і безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем національного ринку праці займаються науковці А. Колот, Е. Лібанова, Л. Лісогор, І. Петрова, В. Петюх, Л. Шевченко та ін. Вченими ведуться дискусії щодо перспектив розвитку ринку праці в Україні. Однак багатогранність даної категорії та врахування сучасної економічної ситуації зумовлюють необхідність нових досліджень проблем функціонування ринку праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для вирішення проблем сучасного стану ринку праці необхідна розробка нових шляхів його розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного ринку праці України, чинників негативного впливу на ефективність його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці є системою соціально-трудова відносин, пов'язаних з купівлею, продажем трудових послуг працівників. Існує трактування даної категорії у вузькому та широкому значенні. Традиційне трактування ринку праці визначає робочу силу людини, її здатність до праці як об'єкт купівлі-продажу, що набуває форми товару [1]. Використання системного підходу у дослідженні елементів економіки характеризує ринок праці як систему соціально-економічних відносин, що відображають рівень соціального розвитку і досягнутий баланс інтересів між роботодавцями, власниками засобів виробництва, та населенням, власниками робочої сили, щодо задоволення попиту перших на працю, а

інших – на робочі місця, які є джерелом засобів існування.

Проаналізуємо ефективність ринку праці в Україні через дослідження динаміки економічно-активного населення. Економічно-активне населення формують дві групи громадян, зайняті і безробітні обох статей у віці від 15 до 70 років, які протягом певного періоду забезпечували пропозицію робочої сили на ринку праці.

Зайнятість характеризує соціально-економічний розвиток країни. Ефективною вважається зайнятість, яка забезпечує зростання доходів населення, підвищення рівня якості його життя, всебічний розвиток матеріальних і духовних потреб громадян, зростання освітнього й професійного рівнів кожного члена суспільства на основі зростання продуктивності праці.

За 2010–2020 роки чисельність економічно-активного населення зменшилась на 15,8%, що вказує на тенденцію його скорочення. Зокрема, найвищий показник його падіння спостерігався у 2017 році – 14,5%. Аналіз зайнятості населення виявив ідентичну ситуацію, його скорочення впродовж десятиріччя – на 17%. Суттєвий спад відбувся також у 2017 році і сягнув рівня 16156 тис. осіб, що на 15,8% менше рівня 2010 року. Незначне зростання зайнятості спостерігалось у 2018–2019 роках (2,6%), проте у 2020 році відбулось скорочення майже на 4% порівняно з 2019 роком, що зумовлено пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19). Виявлено тенденцію скорочення зайнятості робочої сили, тому доцільно проаналізувати її за видами економічної діяльності.

Оцінка динаміки зайнятості виявила тенденцію її скорочення практично за всіма видами діяльності. Зростання чисельності зайнятих за 5-річний період спостерігалось лише у сфері сільського, лісового господарства (на 2,3%), будівництві (на 8,9 %).

Значна частина зайнятого населення працює у сфері торгівлі (22,9%), промисловості (14,8%), освіти (8,4%), транспорту (6%), державному управлінні та обороні (5,3%), охороні здоров'я (5,2%). Найбільш інтенсивне зростання зайнятості у 2019 році порівняно

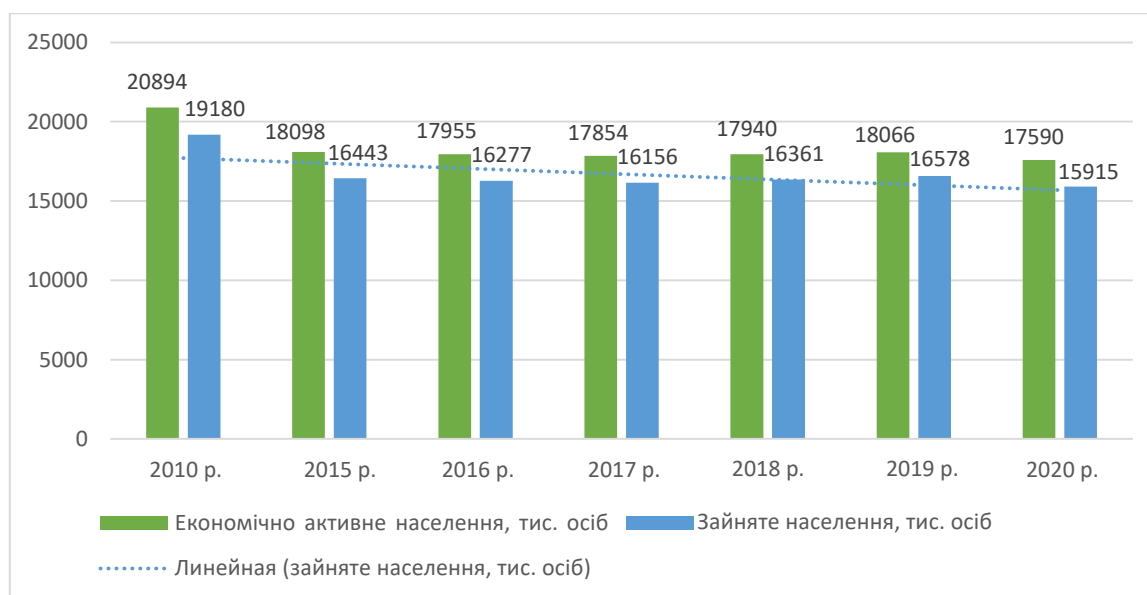

Рис. 1. Динаміка зайнятості населення України за 2010–2020 роки, тис. осіб

Джерело: складено на основі [2]

з 2015 роком спостерігалось у будівництві (на 0,3%), торгівлі (на 1,5%). Найнижча питома вага зайнятих у фінансовій сфері (1,3%), операціях з нерухомим майном (1,6%), мистецтва, спорту (1,2%).

Зростання частки сфери послуг притаманна для процесів постіндустріалізації, що характеризуються падінням показників економічного зростання, зниженням доходів населення та підвищенням рівня безробіття.

Найбільш затребуваними на ринку праці у 2020 року є професіонали (17,9%), працівники сфери торгівлі та послуг (16,5%), представ-

ники найпростіших професій (17,9%), робітники з інструментом (12,3%), фахівці (11,8%). Проте за 10 років суттєво скоротився попит на працівників найпростіших професій (на 6,1%), робітників з обслуговування, експлуатації, контролю за устаткуванням (на 0,7%). Водночас зріс попит на працівників сфери торгівлі та послуг (на 1,9%), професіоналів (на 4,1%).

Дані офіційної статистики свідчать, що за період дослідження рівень неформальної зайнятості в Україні набув поширення, зокрема у 2020 році сягнув 20,5%, що складає більше третини формального сектору. Дина-

Таблиця 1

Динаміка зайнятості населення України за видами економічної діяльності за 2010–2019 роки, тис. осіб

Види економічної діяльності	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Сільське, лісове, рибне господарство	3115,6	2870,6	2866,5	2860,7	2866,5	2937,6
Промисловість	3461,5	2573,9	2494,8	2440,6	2426	2461,5
Будівництво	943	642,1	641,5	644,3	665,3	699
Торгівля, ремонт автотранспорт. засобів	4832	3510,7	3516,2	3525,8	3654,7	3801,3
Транспорт, поштова доставка	1389,7	998	997,2	991,6	995,1	999
Фінансова та страхова діяльність	332,8	243,6	225,6	215,9	214	211,6
Операції з нерухомим майном	1153,2	268,3	255,5	252,3	259,4	259,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	-	422,9	428,1	415,8	437,9	421,6
Державне управління та оборона	1223,8	974,5	973,1	979,7	939,3	870,5
Освіта	1688,3	1496,5	1441,4	1423,4	1416,5	1388,7
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	1341,4	1040,7	1030,4	1013,6	995,4	974,2
Мистецтво, спорт, розваги	-	207,9	201,6	199,8	196,9	197,6
Інші види	784,7	344,7	345,8	344,6	355,2	372,1

Джерело: складено на основі [2]

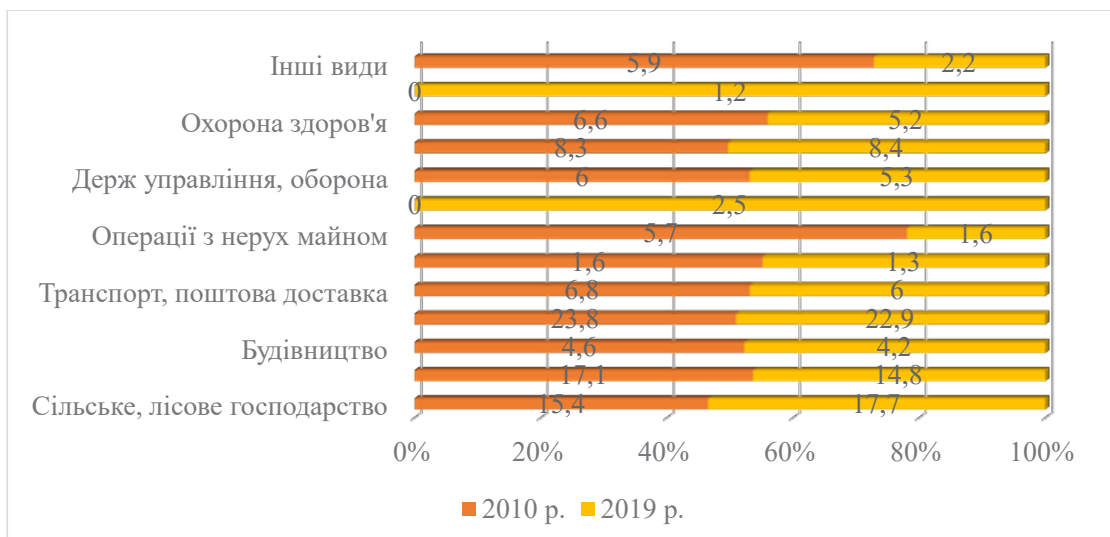

Рис. 2. Структура зайнятості населення України за видами економічної діяльності в 2010–2019 роки, %

Джерело: складено на основі [2]

Рис. 3. Структура зайнятості населення України за професійними групами в 2010–2020 роки, %

Джерело: складено на основі [2]

МЕНЕДЖМЕНТ

міка формальної зайнятості зменшилась на 2,3% порівняно з 2010 роком, аналогічна тенденція характерна для неформальної зайнятості, скоротилась на 2,4 в.п. Причинами її поширення є наявність верств населення, які не можуть на рівних конкурувати на ринку праці. Для неформальної зайнятості характерні негативні риси: незадовільні умови праці, недотримання трудового законодавства, низький рівень оплати праці, відсутність соціального захисту для працівників.

Важливим індикатором ефективності ринку праці є рівень безробіття.

З рис. 5 видно, що рівень безробіття за методологією МОП суттєво перевищує рівень зареєстрованого безробіття. Зокрема, у 2020 році – в 3,5 разів; у 2017 році – в 4,5 разів; 2010 році – в 3,7 разів. Рівень безробіття в Україні за методологією МОП у 2020 році сягнув 9,5%, що є досить високою позначкою порівняно з даними Євростату в ЄС – 7,4%, проте нижчий показник окремих країн

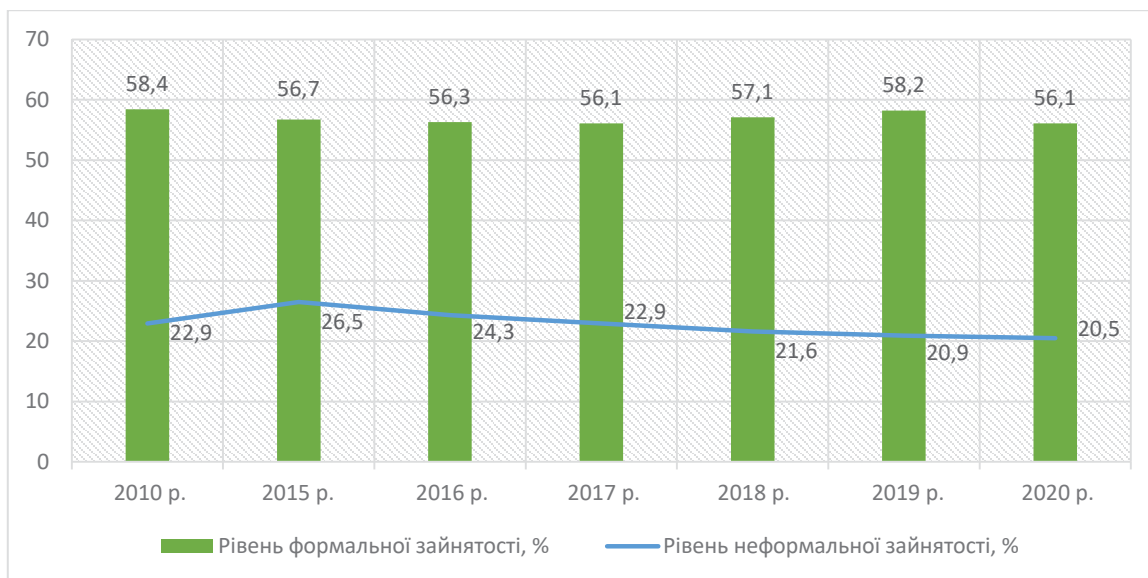

Рис. 4. Динаміка рівнів формальної та неформальної зайнятості в Україні за 2010–2020 роки, %

Джерело: складено на основі [2]

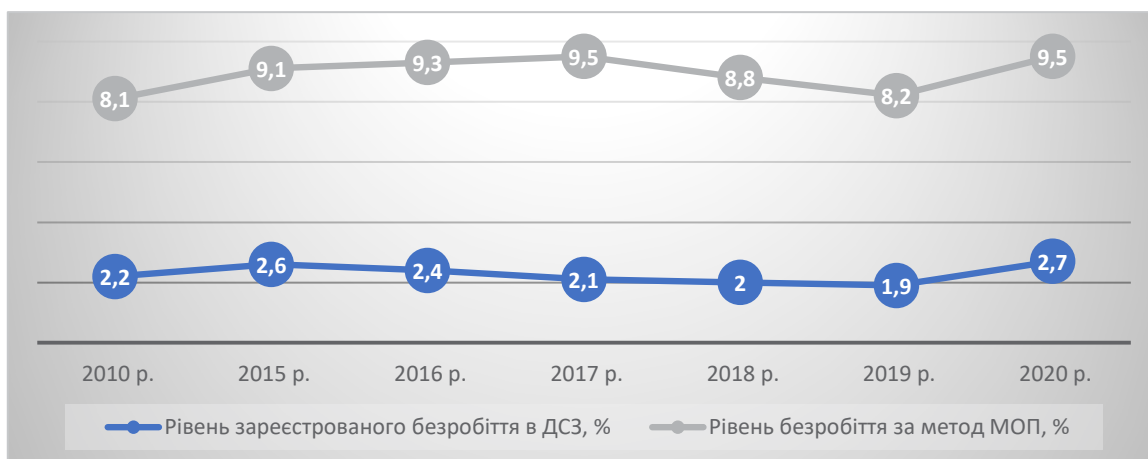

Рис. 5. Динаміка безробіття в Україні за 2010–2020 роки

Джерело: складено на основі [2]

ЄС (Іспанія – 16,1%, Італія – 10%, Греція – 15,8%) [3]. Зростання рівня безробіття в 2015-2017 роках зумовлено військовими діями на сході країни та вимушеними переселенцями. Новий сплеск безробіття у 2020 році пов'язаний з поширенням хвороби COVID-19.

Ринок праці України характеризується надлишковою пропозицією робочої сили та незадоволеним попитом на вакантні робочі місця. Це спричинено невідповідністю між професіями та рівнем кваліфікації працівників, які мають бажання працювати.

У грудні 2015 року відбулось суттєве зростання навантаження на одну вакансію порівняно з січнем (на 46%). В 2016 році спостері-

гається скорочення претендентів на вакансію більше як на третину – з 16 осіб у січні до 11 осіб у грудні. Спад навантаження на вакантні місця у 2017–2019 роках пояснюється зростанням обсягів зовнішньої міграції населення, що зменшило тиск на внутрішній ринок праці. Протилежна тенденція намітилась у 2020 році, скорочення потреби роботодавців у працівниках відбулось у жовтні (втричі), коли навантаження безробітних на вакансію склало 12 осіб.

Явище безробіття спричиняє негативні наслідки для суспільства: збільшення напруження, декваліфікації працівників, неефективне використання трудового потенціалу людини, зниження конкурентоспроможності

Таблиця 2

Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію, осіб

	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Січень	8	13	16	9	6	5	4
Лютий	8	12	13	8	5	4	6
Березень	7	9	9	6	4	3	5
Квітень	6	10	11	6	4	3	10
Травень	5	10	9	5	4	3	8
Червень	5	10	10	5	4	3	9
Липень	5	10	9	5	3	3	7
Серпень	5	9	7	4	3	3	5
Вересень	5	10	6	4	3	3	6
Жовтень	5	10	6	4	3	3	12
Листопад	7	13	6	5	4	4	10
Грудень	9	19	11	7	6	6	11

Джерело: складено на основі [2]

робочої сили, особливо у випадку його довготривалості. Аналіз динаміки пошуку роботи за 6-тирічний період свідчить про скорочення часток тих, хто шукав роботу більше 12 місяців на 2,9%, незайнятих від 9-12 місяців – на 3,1 в.п. і відповідно зростання часток незайнятих до 1 місяця на 2,8%, від 3 до 6 місяців – на 5,7 в.п. Працівники, які не можуть знайти роботу впродовж року поповнюють лави зневірених, що спричиняє додаткові витрати для держави – надання соціальної допомоги безробітним. У майбутньому це може призвести до формування групи економічно активного населення, яке не може знайти роботу у відповідності з кваліфікацією і очікувану винагородою за працю, тобто сучасних маргіналів.

Важливим індикатором стану ринку праці – динаміка середньомісячної заробітної плати. Україні притаманна модель дешевої робочої сили, яка характеризується демотивацією продуктивної праці, зростанням чисельності бідного населення, спадом споживчого попиту, що призвело до скорочення виробництва, звільнення значної чисельності економічно-активного населення та посиленням обсягів зовнішньої трудової міграції.

Аналіз середньомісячної заробітної плати в 2020 році дає підстави стверджувати про значний розрив в оплаті праці між Україною і країнами ЄС, США. Зокрема, в Україні її величина склала 362 EUR, що в 10,9 разів менше рівня Німеччини, в 6,9 разів рівня Італії, в 9,9 разів

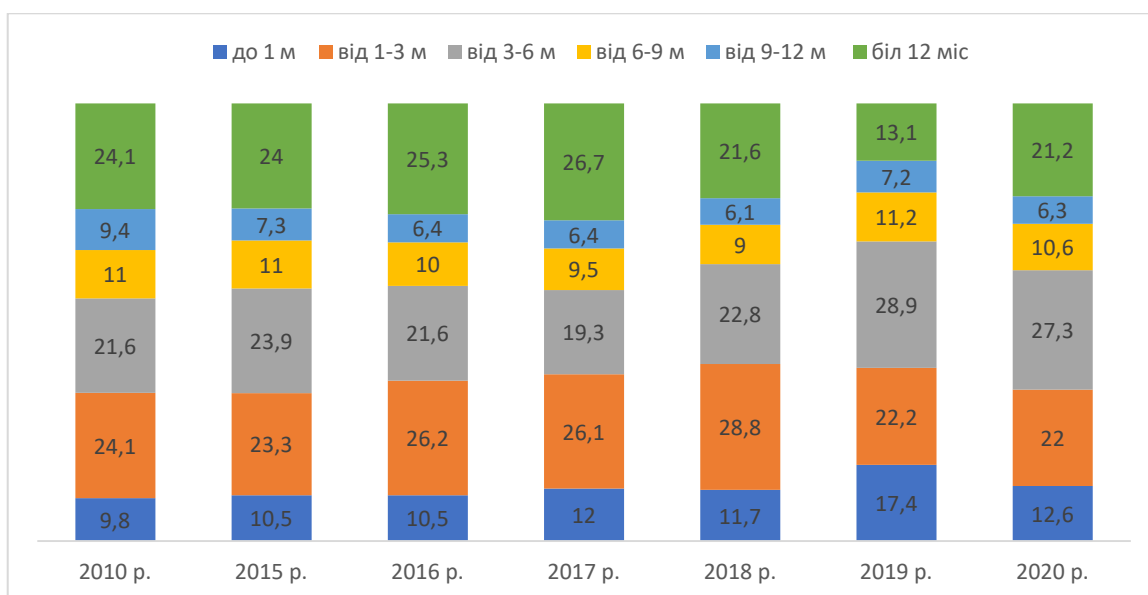

Рис. 6. Динаміка тривалості пошуку роботи в Україні за 2010–2020 роки

Джерело: складено на основі [2]

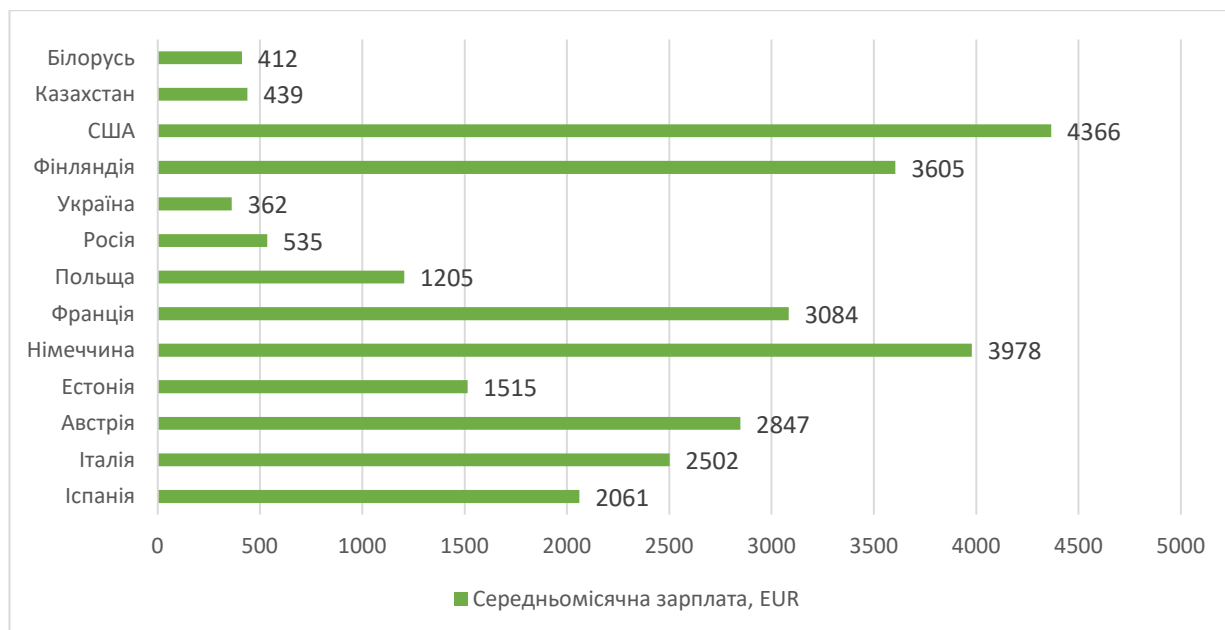

Рис. 7. Середньомісячна заробітна плата країн світу за 2020 рік, EUR

Джерело: складено на основі [4]

рівня Фінляндії, в 12,1 разів рівня США. Водночас залишається суттєво нижчою країн колишнього соціалістичного табору (Польща – 1205; Естонія – 1515; Росія – 535; Казахстан – 439 EUR) [4].

Варто відзначити, що зарплата в Україні не виконує функцію винагороди за працю з врахуванням рівня складності і важливості виконуваної роботи. Дані офіційної статистики свідчать, що найвищу заробітну

плату отримують у фінансовій та страховій діяльності – 20379 грн., державному управлінні та обороні – 16443 грн., промисловості – 12759 грн., а найнижчу у сфері освіти – 9271 грн., охорони здоров'я та соціальної допомоги – 8848 грн. Ідентична ситуація спостерігалась у 2015 році.

В Україні впродовж останніх років спостерігається значна пауперизація населення,

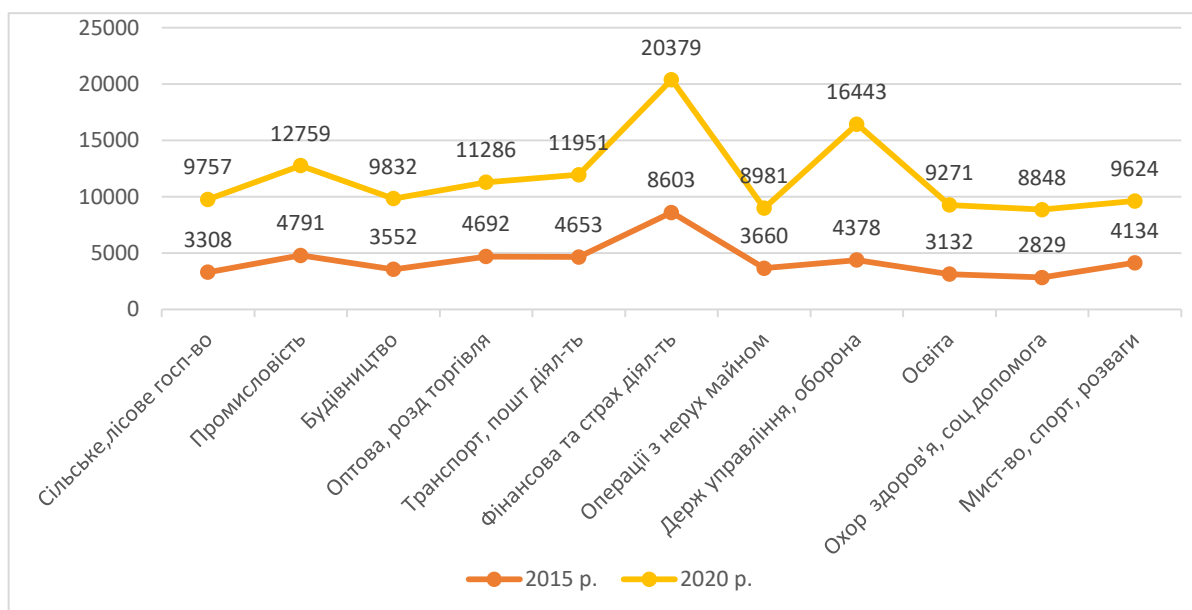

Рис. 8. Середньомісячна зарплата штатних працівників України за видами економічної діяльності за 2015, 2020 рр.

Джерело: складено на основі [2]

Таблиця 3

Самооцінка матеріального становища своєї сім'ї за 2010–2020 роки, %

	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
дуже низьке	5	6,3	11,3	7,5	9,4	7,7	7,6
низьке	19	24	28,8	26,4	24,7	19,7	19,4
нижче за середнє	34	38,3	32,4	32,4	33,7	33,6	31
середнє	34	28,7	23,3	31	29	35,4	36,9
вище за середнє	4	24	3,4	2,4	3,2	3,2	4,5
високе	3	0,2	0,8	0,3	0	0,3	0,6

Джерело: складено на основі [5]

зумовлених зниженням доходів, зростанням цін на продукти харчування, ліки, тарифів на житлово-комунальні послуги.

Результати моніторингу свідчать про тенденції погіршення самооцінок матеріального становища за 2010–2020 роки. Дослідження ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» у 2020 році серед зайнятого населення виявили, що на момент опитування більше половини працівників можна було класифікувати як бідних (58%). Спостерігалось несуттєве збільшення кількості населення, яке оцінювало своє матеріальне становище як середнє (на 2,9%) та високе (на 0,5%). Натомість чисельність дуже бідного населення зросла на 2,6%.

Рівень мінімальної зарплати в Україні не достатній для виконання нею характерних її функцій: відтворення робочої сили, стимулювання праці та підвищення рівня життя працівників. За Європейською соціальною хартією відношення мінімальної заробітної плати до середньої має бути не меншим за 60%, лише

в окремих випадках допустиме його зниження до 50%. В Україні максимальне значення цього показника спостерігалось у 2018 р. – 49%, зі зниженням в наступних роках.

Аналіз динаміки співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати свідчать, що у 2010 році становило 40% від середньої зарплати в Україні. У 2020 році розмір мінімальної зарплати підвищився лише на 2% від середньої зарплати. Скорочення розриву між прожитковим мінімумом і мінімальною зарплатою має позитивний вплив на підвищення якості життя населення. Зокрема, у 2010 році розрив між прожитковим мінімумом і мінімальною зарплатою становив 96%, а в 2020 році мінімальна зарплата перевищувала його на 130% (рис. 9). Незважаючи на зростання цих індикаторів їх співвідношення не відповідає вимогам МОП, за яких мінімальна зарплата має становити не менше ніж 2,5 прожиткового мінімуму, а співвідношення мінімальної та середньої зарплати не нижче ніж 1:3.

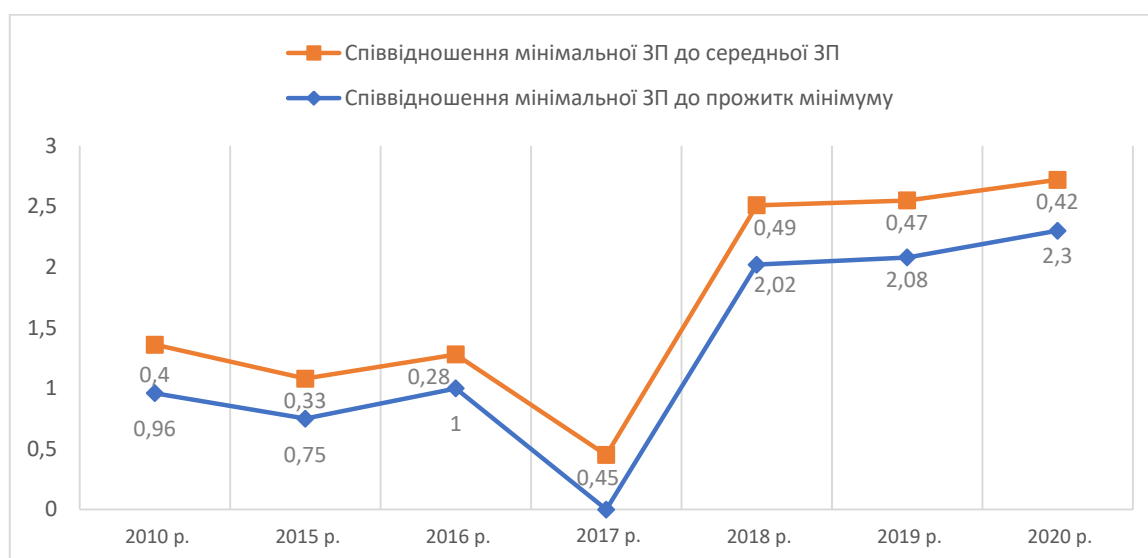

Рис. 9. Співвідношення мінімальної зарплати, середньої зарплати і прожиткового мінімуму за 2010–2020 роки

Джерело: складено на основі [2]

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в Україні сформувалась неефективна модель ринку праці, а саме: зменшення чисельності економічно-активного, зайнятого населення, зростання неформальної зайнятості; зростання частки зайнятих у сфері послуг, зумовлених процесами постіндустріалізації; збільшення рівня зареєстрованого безробіття за методологією МОП; наявність диспропорції між попитом

та пропозицією на робочу силу; зменшення навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію, що пояснюється зростанням обсягів зовнішньої міграції населення; формування групи зневірених осіб, що перебувають поза межами ринку праці довше, ніж 12 місяців; зменшення частки тих, хто оцінював матеріальне становище своєї сім'ї, нижче за середнє, та збільшення питомої ваги груп з низьким рівнем життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чернявська О.В. Ринок праці : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 522 с.
2. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2021).
3. European Statistical Recovery Dashboard (EUROSTAT). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/recovery-dashboard/?theme=people> (дата звернення: 30.06.2021).
4. Середня зарплата в Європі. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/> (дата звернення: 25.06.2021).
5. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Соціально-економічні настрої населення України: червень-вересень 2020 року. *Український соціум*. 2020. № 3. С. 142–156.

REFERENCES:

1. Cherniavska O.V (2013) Rynok pratsi [Labor market]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 522 p. (in Ukrainian)
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed: 15 June 2021).
3. European Statistical Recovery Dashboard (EUROSTAT). Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/recovery-dashboard/?theme=people> (accessed: 30 June 2021).
4. Minfin (2021) The average salary in Europe. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/> (accessed 25 June 2021).
5. Balakirieva O.M., Dmytruk D.A. (2020) Sotsialno-ekonomichni nastroi naseleennia Ukrainy: cherven-veresen 2020 roku [Socio-economic sentiments of the population of Ukraine: June–September 2020]. *Ukrainskyi sotsium*, vol. 3, pp. 142–156. (in Ukrainian)